

Kwalitatieve analyse: kunst én kunde

KWALITATIEVE ANALYSE: KUNST ÉN KUNDE

JEANINE EVERS

Boom Lemma uitgevers
Amsterdam
2015

VOORWOORD

Het idee voor dit boek ontstond ergens rond 2005. Met Ingrid Straten, mijn toenmalige uitgever bij Uitgeverij LEMMA, besprak ik het idee voor een drieluik rond kwalitatief onderzoek: interviewen, observeren en analyse. Dat zouden drie boeken worden, elk rond een van de genoemde thema's. Ik wilde geen receptenboek schrijven (ik denk dat kwalitatief onderzoek meer is dan alleen technieken toepassen) en ruimte bieden voor de creativiteit van de onderzoeker maar tegelijk heel concreet blijven en geen 'black box' construeren. Om deze redenen bedacht ik een bepaald format. Daarbij zou het eerste deel door mij (en eventueel anderen) geschreven worden, terwijl het tweede deel voorbeelden uit de praktijk van verschillende onderzoekers bevat. Ik zou vervolgens het hele boek redigeren. Het eerste deel, *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*, verscheen in 2007 en werd in 2012 vertaald naar het Engels. Dit tweede deel in het drieluik, over kwalitatieve analyse, heeft vanwege allerlei omstandigheden een lange aanloop gehad. Dat verklaart waarom de analyses die in het analyse-experiment in deel II van dit boek besproken worden, op verschillende momenten in de tijd zijn afgerond. Het is een kloek boek geworden en ik wens je er veel plezier mee!

Een voorwoord is niet af zonder dankwoord. Ook ik wil een aantal mensen bedanken voor hun harde werk onder tijdsdruk, hun steun, het meelesen van het manuscript, meedenken onderweg of ter beschikking stellen van data. Allereerst bedank ik alle auteurs van deel II voor hun bereidheid mee te doen aan dit analyse-experiment en het ter beschikking stellen van hun kostbare tijd. In alfabetische volgorde: Lettie Dorst, Arthur Edwards, Baldwin van Gorp, Richard Staring en Elsabé Willeboordse. Ook dank ik René van Horik voor het meedenken over hoe we een en ander via het DANS-archief ter inzage en ter beschikking konden stellen. Zonder jullie was deel II er niet gekomen! Harry van den Berg, Marijke Verhoeven en Fred Wester dank ik voor het zorgvuldig lezen van deel I en hun waardevolle tijd om daarover te brainstormen. Hennie Boeije, Annelies Kruidhof en Hans Marks voor het meelesen van delen van deel I van het manuscript, en het geven van waardevolle feedback daarop. Paul ten Have voor het ter beschikking stellen van zijn data. En *last but surely not least*: Joris Bekkers van Boom Lemma uitgevers voor zijn jarenlange steun en vertrouwen, Astrid van der Schee voor het overnemen van

het stokje op een zeer plezierige wijze, en Wendy Beers voor het begeleiden van het redactie- en drukproces.

Merlijn Jansen van Haagsblauw voor het ontwerpen van en meedenken over het omslag en Sam en Oliver Farrands, Judith Flick, Nan en Erik Hartwich-Evers en Annelies Kruidhof voor hun feedback daarop.

Door jullie allen is dit een mooier boek geworden!

Jeanine Evers

Den Haag, januari 2015

INHOUD

DEEL 1	THEORIE EN PRAKTIJK VAN KWALITATIEVE ANALYSE	13
	<i>Jeanine Evers</i>	
1	EEN KORTE INTRODUCTIE IN KWALITATIEF ONDERZOEK	15
1.1	Inleiding	15
1.2	Wat is kwalitatief onderzoek?	17
1.3	Kwalitatief onderzoek: ontwerp en proces	20
1.4	Dataverzamelingmethoden en analysesoftware	26
1.5	Reflectie als sturend mechanisme	29
1.6	Het plannen van je project	30
1.7	Conclusie: relatie tussen ontwerp, dataverzameling en analyse	31
	Bijlage QR-codes	32
2	KWALITATIEVE ANALYSE: VERKENNING VAN HET <i>BEGRIJ</i> P	33
2.1	Inleiding	33
2.2	Indelingen van kwalitatieve analyse	35
2.3	Definities van kwalitatieve analyse	36
2.4	Hoe verhoudt kwalitatieve analyse zich tot kwantificerende analyse?	41
2.5	Rol van de onderzoeker en analysesoftware bij kwalitatieve analyse	43
2.5.1	Welke rol speelt analysesoftware bij jouw analyse?	43
2.5.2	Wie ben jij als analist?	46
2.6	Kwalitatieve analyse: een begrip in transitie	47
	Bijlage QR-codes	48
3	KWALITATIEVE ANALYSE: VERKENNING VAN HET <i>PROCES</i>	49
3.1	Coderen versus analysemethode	49
3.2	Analysetechnieken, analysetactieken en analysestrategieën	51
3.3	Over operationalisatie en codes in kwantificerend onderzoek	52
3.4	Verschillende definities van code(ren) in kwalitatieve analyse	56
3.5	Coderen in kwalitatieve analyse: interpretatieve handeling of technische handeling?	60
3.6	Kenmerken van kwalitatieve analyse	62
3.7	Analysemethoden en reflectie in het analyseproces	66
3.8	Analyse als veelvormig proces	70

4	ANALYSEMETHODEN UITGEWERKT	73
4.1	Analysemethoden, een overzicht	73
4.2	Analysetechnieken: zoeken en vinden via codes	78
4.3	Analysetactieken: verbinden van codes en datasegmenten	94
4.4	Analysestrategieën: overstijgend interpreteren van codes, memo's en visualisaties	120
4.5	Voorbeelden van bekende analysestrategieën	123
4.6	Tot slot	129
	Bijlage QR-codes	130
5	KWALITEITSEISEN VOOR EEN ONDERZOEKSPROJECT	131
5.1	Inleiding	131
5.2	Kwaliteitseisen: een korte introductie	131
5.3	Kwaliteitseisen: nadere uitwerking	133
5.3.1	Betrouwbaarheid in je onderzoek	134
5.3.2	Validiteit in je onderzoek	138
5.4	Kwaliteitsborging: te stellen vragen in de verschillende onderzoeksfasen	143
5.5	Conclusie: kwaliteit is van alle tijden	145
	Bijlage QR-codes	146
6	BEÏNVLOEDINGSMECHANISMEN TIJDENS HET ONDERZOEKSPROCES	147
6.1	Inleiding	147
6.2	Pressie en conflict	148
6.3	Beïnvloeding vanuit de externe onderzoekomgeving	149
6.4	Beïnvloeding vanuit de interne onderzoekomgeving	153
6.5	Reacties van onderzoekers op beïnvloedingsmechanismen	154
6.6	Een nog steeds actueel thema	159
	Bijlage QR-codes	160
7	DE LAATSTE ANALYSESTAP: HET RAPPORTEREN VAN JE PROJECT	161
7.1	Inleiding	161
7.2	Ethische professionaliteit: beroepsmoraal en technische vaardigheden in samenhang	162
7.3	Technieken om de onderzoeksvraag te expliciteren	164
7.4	Onderzoekersprimaat of niet?	167
7.5	De 'gereedschapskist' van de ethische professional	169
7.6	Institutionele oplossingen om ethische professionaliteit te steunen	172
7.7	Tips voor het rapporteren	175
7.8	Structuur en wetenschapsopvatting	180
7.9	Kwaliteit van de rapportage	180
7.10	Conclusie	182
	Bijlage QR-codes	183
	LITERATUUR BIJ DEEL I	185

DEEL 2	OVER EEN ANALYSE-EXPERIMENT, DATABASEHEER EN ARCHIVERING	197
8	INLEIDING OP DEEL II <i>Jeanine Evers</i>	199
	Bijlage QR-codes	201
9	<i>CRASH, CRUNCH, CARNAGE: CRISISMETAFOREN IN NIEUWSTEKSTEN</i> <i>Aletta G. Dorst</i>	203
9.1	Inleiding	203
9.2	Methode	206
9.2.1	De gebruikte teksten	206
9.2.2	De metafoor-identificatiemethode MIP	206
9.3	Resultaten: de krantenkoppen	209
9.4	Resultaten: de teksten	214
9.4.1	Dode metaforen, of toch niet?	214
9.4.2	Conventionele metaforen: alive and kicking?	217
9.4.3	Creatieve en vernieuwende metaforen	221
9.5	Conclusie	225
	Literatuur	227
	Bijlage QR-codes	228
10	IN DEBAT OVER DE BANKENCRISIS: EEN ARGUMENTATIEANALYSE <i>Arthur Edwards</i>	231
10.1	Inleiding	231
10.2	Aanpak van de analyse	234
10.3	Principes voor een rechtvaardiger samenleving met meer sociale cohesie	238
10.4	Wat is er mis met de softe benadering van de banken?	246
10.5	Beginnen marktpartijen en beleidsmakers te reageren op inflatiedreigingen die in feite niet bestaan?	248
10.6	Britain's biggest buy-to-let mortgage lender blaming the decline in profits	249
10.7	Conclusies	252
	Literatuur	254
	Bijlage QR-codes	255
11	FRAMEANALYSE: EEN UITWEG ZOEKEN UIT DE FINANCIËLE CRISIS MET BEHULP VAN FRAMES <i>Baldwin Van Gorp</i>	257
11.1	Inleiding	257
11.2	De Amerikaanse kredietcrisis die wereldwijd repercussies had	260

11.3	Onderzoeksvragen	262
11.4	Methode	263
11.4.1	Analyseprocedure	263
11.4.2	Toetsingscriteria	267
11.5	Resultaten: drie centrale frames	267
11.5.1	Frame 1: Hebzucht is de wortel van alle kwaad	269
11.5.2	Frame 2: De falende overheid	270
11.5.3	Frame 3: Het op hol geslagen systeem	271
11.6	De rol van de verschillende actoren in de financiële crisis	271
11.6.1	De manier waarop de actoren worden geframed	272
11.6.2	Het framegebruik door de actoren	275
11.7	Besluit	277
	Literatuur	279
	Bijlage QR-codes	282
12	OVER ROEKELOZE SPECULATIEORGIËN EN DE ETHIEK VAN HET SPAREN: GEFUNDEERDE THEORIE OP ZIJN STARINGS <i>Richard Staring</i>	285
12.1	Inleiding	285
12.2	Fase 1: ATLAS.ti en open coderen	287
12.3	Fase 2: selectief coderen	289
12.4	Fase 3: theoretisch coderen of het benoemen van relaties	294
12.5	Een eerste beantwoording van de onderzoeksvraag	298
12.6	Reflectie	299
	Literatuur	301
	Bijlage QR-codes	302
13	TRIPOD BETA-ANALYSE VAN MENINGEN OVER DE KREDIETCRISIS <i>Elsabé Willeboordse</i>	303
13.1	Inleiding	303
13.2	Tripod en Tripod Beta	303
13.3	Verloop en componenten van een Tripod Beta-analyse	308
13.4	Afbakening, beperkingen en selectie data	309
13.5	Kenmerken en verloop van het analyse- en interpretatieproces op de vaste dataset	310
13.6	Resultaten van de Tripod Beta-analyse van de blog 'How do you feel about the Economy?'	314
13.7	Resultaten van de analyse op een drietal <i>Guardian</i> -artikelen van Elliott en Atkinson	327
13.8	Resultaten van de analyse op de tekst van Mandarine	334
13.9	Discussie	335
13.10	Conclusie	336
	Literatuur	338
	Bijlage QR-codes	339

14	DATABEHEER: HERGEBRUIK EN ARCHIVERING VAN KWALITATIEVE ONDERZOEKSDATA <i>René van Horik</i>	341
14.1	Inleiding	341
14.2	Soorten onderzoeksdata	342
14.3	Digitale duurzaamheid	343
14.4	<i>Trusted Digital Repository</i>	344
14.5	Datamanagement voor onderzoekers	345
14.6	Dataset <i>Kwalitatieve analyse: kunst én kunde</i>	347
14.7	Tot slot	348
	Bijlage QR-codes	349
	Lijst van figuren, tabellen en boxen	351
	Lijst van additionele bijlagen	355
	Register	357
	Over de auteurs	365

Deel I

Theorie en praktijk van kwalitatieve analyse

Jeanine Evers

In de inleiding van dit hoofdstuk zal eerst de doelstelling van dit boek worden besproken. De rest van het hoofdstuk is gewijd aan een algemene introductie van kwalitatief onderzoek: het ontwerpen ervan, de dataverzameling, de rol van reflectie, het gebruik van analysesoftware alsmede de planning worden besproken.

1.1 INLEIDING

'If there is one thing that produces poor studies, it is a researcher who is blind to the methodological consequences of research decisions.' (Clive Seale, 1999, p. 49)

Dit boek is het tweede uit een drieluik over kwalitatieve onderzoeksmethoden en het is specifiek gericht op kwalitatieve analyse. Het eerste ging over kwalitatief interviewen (Evers, 2007 en Evers & De Boer, 2012), het derde zal over (participerende) observatie gaan. De boeken hebben een speciale vorm. Het eerste deel is door mijzelf (eventueel samen met iemand anders) geschreven en belicht meer de theoretische kant van het onderwerp, aangevuld met praktische tips. Voor het tweede deel zijn diverse onderzoekers uitgenodigd om vanuit hun praktijkervaring te schrijven. Was dat in het boek over kwalitatief interviewen nog een bepaalde interviewsoort of een bepaald soort respondent waar men veel ervaring mee had, in dit boek gaat het per auteur over een bepaalde analysetactiek of analysestrategie¹ waar deze zeer bedreven in is. Zo schrijft Arthur Edwards over argumentatieanalyse, Baldwin van Gorp over frameanalyse, Aletta Dorst over metaforenanalyse, Richard Staring over de gefundeerde-theoriebenadering en Elsabé Willeboordse over Tripod Beta-analyse. Ik heb voor deze vorm gekozen vanuit de overtuiging dat kwalitatief onderzoek meer is dan alleen technieken toepassen; er komt ook heel wat creativiteit en reflectief vermogen van de onderzoeker aan te pas. Ik hoop met dit format je als lezer uit te dagen *mee te denken* met het boek en te groeien (door lezen en herlezen zoals in de hermeneutische cirkel) in het begrijpen en

1 Termen die ik in dit boek introduceer als indelingscriterium en die in de hoofdstukken 3 en 4 nader wordt uitgewerkt.

duiden van wat kwalitatieve analyse nou werkelijk is en wat het zou kunnen betekenen in jouw onderzoekspraktijk. Het boek is om die reden ook verrijkt met links en QR-codes naar zowel de beschrijving van de gebruikte dataset, de bijlagen bij de verschillende hoofdstukken, en een aantal informatieve websites. In mijn ervaring is methodische kennis iets wat groeit met de jaren, je gaat het langzaam beter begrijpen, doorgronden en daardoor anders toepassen.

Thema en doelgroep

Het centrale thema van dit boek is zoals de titel aangeeft kwalitatieve analyse, waarbij het gebruik van analysesoftware wordt voorondersteld. Analysetriangulatie, het gebruiken van meerdere analysemethoden op de data, of, zoals ik het elders heb genoemd, het kijken naar de data door meerdere brilletjes (Evers & Van Staa, 2010), vormt het centrale uitgangspunt daarbij.² Het boek beoogt een overzicht te geven van kwalitatieve analyse op zodanige wijze dat je als lezer het veld voldoende kunt overzien om beredeneerde keuzes te maken voor het gebruik van bepaalde analysemethoden in je eigen project. Daarbij wordt waar mogelijk aansluiting gezocht met bestaande terminologie. Tegelijk is er een simpele en effectieve indeling van kwalitatieve analyse ontwikkeld: analysetechnieken, analysetactieken en analysestrategieën worden gebruikt om het onoverzichtelijke woud aan termen en indelingen die de methodenliteratuur op dit gebied kenmerkt in te perken. Omdat analyse nauw samenhangt met allerlei andere aspecten van het onderzoeksproject zoals bijvoorbeeld het ontwerp, kwaliteitseisen en onderzoeksethiek, komen ook deze – zij het in mindere mate – aan de orde in deel I.

Het boek is geschikt voor promovendi en onderzoekers in verschillende fasen van hun carrière en docenten en studenten in het kader van een methodenvak.

Indeling van het boek

Het boek is zoals gezegd ingedeeld in twee delen. In deel I komen vooral theoretische noties rond kwalitatieve analyse en de verschillende analysetechnieken, tactieken en strategieën aan de orde, voorzien van tips uit mijn jarenlange praktijk. Na een algemene inleiding rond kwalitatief onderzoek (hoofdstuk 1) wordt allereerst het *begrip* kwalitatieve analyse verkend in hoofdstuk 2. Vervolgens gaat hoofdstuk 3 in op het *proces* van analyseren. In hoofdstuk 4 worden een groot aantal *analysetechnieken*, *-tactieken* en *-strategieën* kort besproken waaruit gekozen en gecombineerd kan worden. Hoofdstuk 5 gaat in op *kwaliteitseisen* gedurende het hele onderzoeksproces en behandelt vragen die daarbij te stellen zijn. In hoofdstuk 6 wordt gerapporteerd over een onderzoek onder onderzoekers naar *pressie* die zij ervoeren tijdens hun onderzoek. Tot slot gaat hoofdstuk 7 in op de *rapportage* van je onderzoeksproject en zaken die daarbij spelen.

2 Dat is heel mooi verbeeld in de houtgravure *Andere wereld* van Escher, die ik per toeval ontdekte in de afrondingsfase van het boek. Lees ook vooral de toelichting van de conservator, een mooiere uitleg van analysetriangulatie had ik mij niet kunnen denken! (zie www.escherinhetpaleis.nl/escher-van-de-maand/archief/escher-van-de-maand-februari2013, geraadpleegd 11 februari 2015), QR-code op p. 32, bijlage bij hoofdstuk 1, voetnoot 2.

In deel II wordt een analyse-experiment besproken. Verschillende auteurs beschrijven daar een bepaalde analysetactiek of -strategie die zij hanteren op een door mij verstrekte probleemstelling en dataset. Dat zijn respectievelijk argumentatieanalyse, frameanalyse, gefundeerde theorie, metaforenanalyse en Tripod Beta. Daarnaast is er in het EASY-systeem van het DANS-archief een thematische collectie³ aangemaakt ten behoeve van dit boek (*Kwalitatieve analyse: kunst én kunde*). Daarin zijn de bijlagen bij de hoofdstukken uit deel I opgenomen, zijn analysestappen van een aantal auteurs uit deel II in te zien en is de voor dit boek gebruikte dataset uitgebreid beschreven en vindbaar gemaakt. De bestanden, beschikbaar in het EASY-systeem van DANS, zijn te bekijken door de betreffende QR-codes te scannen of de link te volgen waarnaar wordt verwezen in voetnoten.

Leeswijzer

Om de leesbaarheid van het boek te bevorderen voor verschillende soorten publiek en toch voldoende theoretische achtergronden te bieden om zaken wat breder te kunnen duiden, is de verdieping vaak in boxen en voetnoten te vinden. Deze verdieping kan eventueel overgeslagen worden. Omwille van de ruimte is bovendien niet heel diepgaand op allerlei zaken ingegaan. Het doel was niet een specialistische instructie voor een bepaald soort kwalitatieve analyse, maar eerder een uitgebreide verkenning en beschrijving van de mogelijkheden van kwalitatieve analyse. Door de introductie van een driedeling in respectievelijk analysetechnieken, analysetactieken en analysestrategieën met bijpassend motto en een overzichtstabel van alle behandelde analysemethoden hoop ik je niet alleen te inspireren tot het uitproberen van nieuwe wijzen van analyseren, maar ook om verschillende analysetechnieken en eventueel zelfs analysetactieken of analysestrategieën te combineren. Hoe dat concreet in zijn werk gaat wordt geïllustreerd in deel II.

1.2 WAT IS KWALITATIEF ONDERZOEK?

Zoals al aangekondigd, zal in dit hoofdstuk worden ingegaan op kwalitatief onderzoek: wat is dat? Wat kun je ermee? En wat betekent dit voor de data-verzameling?

Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw heeft het kwalitatieve onderzoek een grote vlucht genomen. Er zijn sindsdien veel boeken en artikelen verschenen over (de methode van) kwalitatief onderzoek, maar het is zeker geen eenduidig veld. Publicaties zijn vaak gericht op bepaalde disciplines of ingedeeld naar methode. Zonder te pretenderen volledig te zijn kunnen er methodeboeken over kwalitatief onderzoek gevonden worden die zich richten op: antropologie (bijvoorbeeld Atkinson, e.a. 2002; Bryman, 2001 en de 'toolkit' van LeCompte e.a., 1999), onderwijskunde (Levering & Smeyers, 1999/2011), gezondheids-

3 <http://persistent-identifier.nl/?identifier=urn:nbn:nl:ui:13-5570-c5>, QR-code op p. 32, bijlage bij hoofdstuk 1, voetnoot 3.

wetenschappen (Green & Thorogood, 2004), sociologie (Marvasti, 2004), criminologie (Decorte & Zaitch, 2010), marktonderzoek (De Ruyter & Scholl, 2001), evaluatieonderzoek (Patton, 2002) of algemene sociale wetenschappen (Baarda e.a., 2001). Daarnaast zijn er boeken die zich specifiek richten op bepaalde aspecten van kwalitatief onderzoek, zoals kwaliteitseisen in kwalitatief onderzoek (Seale, 1999), kwalitatief interviewen (Evers & De Boer, 2012; Fielding, 2003), participerende observatie (Emerson e.a., 2011), schrijven en rapporteren (Wester, 2003) of analyse (Boeije, 2014; Dey, 1993/2005; Wertz e.a., 2011). In al deze boeken wordt geschreven over kwalitatief onderzoek, waarbij de auteurs regelmatig een eigen definitie daarvan hanteren. In box 1.1 wordt een aantal van die omschrijvingen op alfabetische volgorde naar auteur weergegeven.

Box 1.1 Definities van kwalitatief onderzoek

Boeije (2014, p. 22) omschrijft kwalitatief onderzoek als: '[...] de systematische verzameling, organisatie, en interpretatie van tekstueel materiaal dat is verkregen door gesprekken of observaties met het doel concepten te ontwikkelen die ons helpen om sociale verschijnselen in hun natuurlijke context te begrijpen met de nadruk op betekenissen, ervaringen, en gezichtspunten van alle betrokkenen.'

Bogdan en Biklen (2007, p. 2), komend uit het onderwijsonderzoek, vinden kwalitatief onderzoek een paraplueterm voor onderzoek met de volgende kenmerken: 'The data collected have been termed *soft*, that is rich in description of people, places, and conversations and not easily handled by statistical procedures. Research questions are not framed by operationalizing variables; rather, they are formulated to investigate topics in all their complexity, in context. While people conducting qualitative research develop focus as they collect data, they do not approach the research with specific questions to answer or hypotheses to test. They also are concerned with understanding behavior from the informant's own frame of reference. External causes are of secondary importance. They tend to collect their data through sustained contact with people in settings where subjects normally spend their time – classrooms, cafeteria's, teachers' lounges, dormitories, street corners.'

Flick, von Kardorff en Steinke (2004, p. 3) omschrijven het als volgt: 'Qualitative research claims to describe lifeworlds "from the inside out", from the point of view of the people who participate. By so doing it seeks to contribute to a better understanding of social realities and to draw attention to processes, meaning patterns and structural features. Those remain closed to non-participants, but are also, as a rule, not consciously known by actors caught up in their unquestioned daily routine.'

Denzin en Lincoln (1994, p. 2) beschrijven kwalitatief onderzoek als ‘multimethod in focus’ met een interpretatieve en naturalistische benadering van het subject, dat in zijn eigen omgeving wordt onderzocht en waarbij de duiding door betrokkenen van eminent belang is. Zij zien de kwalitatieve onderzoeker dan ook als ‘bricoleur’: via een diversiteit aan methoden en vanuit verschillende soorten gegevens en perspectieven componeert de onderzoeker een ‘bricolage’: ‘a complex, dense, reflexive, collagelike creation that represents the researcher’s images, understandings, and interpretations of the world or phenomenon under analysis.’

Maso en Smaling (2004, p. 9-10) zien kwalitatief onderzoek als ‘een vorm van empirisch onderzoek, dat zich laat typeren aan de hand van de manier van informatie verzamelen, de onderzoeksopzet, het onderzoeksobject, het soort analyse en de rol van de onderzoeker.’ Kenmerken van kwalitatief onderzoek zijn volgens hen: (a) de informatieverzameling is open en flexibel, (b) de analyse werkt met alledaagse, natuurlijke taal, (c) in de onderzoeksopzet wisselen dataverzameling en -analyse elkaars typisch cyclisch-interactief af, (d) het onderzoeksobject richt zich op alledaagse betekenisgeving en betekenisrelaties tussen verschijnselen. Daarbij zijn de betekenissen die mensen in hun interacties creëren belangrijk, en tot slot (e) zetten kwalitatieve onderzoekers zichzelf in om inzicht te krijgen in het leven van anderen.

Volgens Wester en Peters (2004, p. 16-17) kenmerkt kwalitatief onderzoek zich door: (a) de gerichtheid op de beschrijving van de betekenisverlening van betrokkenen, (b) de relatie tussen verzamelde gegevens en begrippen die via een open proces tijdens het onderzoek wordt aangetoond, en (c) de onderzoeker uitgebreid contact heeft met de te onderzoeken werkelijkheid waarbij het onderzoeksontwerp hem in staat stelt de werkelijkheid in al zijn facetten te leren kennen.

In alle definities valt een aantal gemeenschappelijke kenmerken van kwalitatief onderzoek op. Het is belangrijk:

- a) dat er vanuit het gezichtspunt van de onderzochten wordt gewerkt;
- b) het gaat daarbij om hun dagelijks leven en de duiding daarvan (door hen);
- c) daarnaast gaat het vooral om empirisch onderzoek, dat wil zeggen dat er in de sociale werkelijkheid gegevens worden verzameld;⁴
- d) waarbij die gegevens bovendien in de directe omgeving van de onderzochten worden verzameld;
- e) en het onderzoek complex is;
- f) waardoor er regelmatig meerdere methoden worden ingezet om naar structuren, patronen en diversiteit in de sociale werkelijkheid te zoeken;
- g) en de werkwijze meestal open en flexibel is. Ze ligt niet van tevoren al helemaal vast, maar wordt tijdens de dataverzameling en -analyse aangepast als de gegevens daartoe aanleiding geven.

4 Door het belang van internet en *social media* is dit overigens aan het verschuiven omdat dataverzameling via deze kanalen toeneemt.

Dat juist deze kenmerken steeds worden genoemd heeft te maken met de ontwikkeling van wetenschap in het algemeen, en de sociale wetenschappen in het bijzonder. Daarbij spelen paradigma's, stromingen en benaderingen een rol (zie ook De Boer & Smaling 2011; Bosch, 2012). Voor de popularisering van kwalitatief onderzoek hebben het veldwerk dat binnen de antropologie werd gedaan vanaf de 19^e eeuw, de Chicago School uit begin 20^e eeuw en het baanbrekende werk van Glaser en Strauss (1967) waarin zij de gefundeerde-theoriebenadering beschreven, veel betekend. Ter illustratie volgt hier een citaat uit het voorwoord van Glaser en Strauss:

'Mentioning the Department of Sociology at Columbia University brings to mind Merton's middle-range theory and Lazarsfeld's quantitative methodology. On the other hand, the "Chicago tradition" (from the 1920's to the 1950's) is associated with down-to-earth qualitative research, a less than rigorous methodology, and an unintegrated presentation of theory. By an ironic conjunction of careers, the authors of this book were trained, respectively, at Columbia and Chicago. The point is noted only to emphasize our conviction that neither of these traditions – nor any other in postwar sociology – has been successful at closing the embarrassing gap between theory and empirical research. [...] We argue in our book for grounding theory in social research itself – for generating it from the data. We have linked this position with a general method of comparative analysis – different from the more specific comparative methods now current – and with various procedures designed to generate grounded theory. Although our emphasis is on generating theory rather than verifying it, we take special pains not to divorce those two activities, both necessary to the scientific enterprise. [...] We believe that the discovery of theory from data – which we call *grounded theory* – is a major task confronting sociology today, for, as we shall try to show, such a theory fits empirical situations, and is understandable to sociologists and laymen alike. Most important, it works – provides us with relevant predictions, explanations, interpretations and applications. [...] However colleagues may respond, our position is not logical; it is phenomenological.' (Glaser & Strauss, 1967, p. vii, viii, 1, 6, cursief in origineel)

1.3 KWALITATIEF ONDERZOEK: ONTWERP EN PROCES

Een van de steeds weer terugkerende kenmerken van kwalitatief onderzoek is de open en flexibele werkwijze. Het ontwerp ligt niet van tevoren helemaal vast, maar wordt onderweg aangepast op grond van de verzamelde data. Ondanks deze veel geroemde flexibiliteit en openheid van kwalitatief onderzoek is het ontwerp van groot belang. Box 1.2 gaat daar wat dieper op in.

Box 1.2 Het belang van een goed ontwerp

Saldaña (Miles, Huberman & Saldaña 2014, p. xvii) meent dat kwalitatief onderzoek 'designer research' is. Het belang van het kenschetsen van kwalitatief onderzoek als *ontwerponderzoek* ligt erin dat ook dit type onderzoek zorgvuldig ontworpen moet worden. Vaak wordt het als exploratief weggezet en dat zou reden zijn om weinig tot geen aandacht aan het ontwerp te (hoeven) besteden. Niets is minder waar.

Laat ik een analogieredenering hanteren: als een bureaustoel slecht ontworpen is kan dit leiden tot nek-, rug-, schouder-, elleboog- of polsklachten. Stel nu dat de bureaustoel wel goed ontworpen is, maar dat ik desondanks klachten ontwikkel? In dat geval is een mogelijke oorzaak de wijze waarop ik de stoel heb afgesteld ten opzichte van het bureau. Daarnaast zijn er nog wel een aantal andere oorzaken te bedenken. Daarvoor zou ik wat specialistische literatuur kunnen raadplegen. Bijvoorbeeld over de anatomie van de mens, over werkplekken, over werkdruk, over esthetiek in meubeldesign, over functioneel meubeldesign en ga zo maar door. Waar moet een onderzoeker die dit probleem wil onderzoeken, beginnen?

In *elk* onderzoek is het van belang vooraf goed na te denken over waar je nu precies naar op zoek gaat, en misschien zelfs wel *juist* in exploratief onderzoek, om te voorkomen dat je omkomt in de oneindige mogelijkheden. Dit is niet hetzelfde als je onderzoek vooraf dichttimmeren. Je hebt namelijk *altijd* een literatuuronderzoek gedaan om te bepalen wat er al bekend is over je onderwerp en waar de kennislacunes zitten. Dat kun je dan maar beter expliciteren voor jezelf in bijvoorbeeld een conceptueel model over je verwachtingen vooraf van de empirische werkelijkheid (vgl. Segers, 1983). Tijdens de fase van dataverzameling kan zo'n conceptueel model eventueel weer 'tussen haakjes gezet worden' om op open en exploratieve wijze data te verzamelen (vgl. Evers, 2007). Maar verwachtingen die niet bewust zijn gemaakt door ze te expliciteren voor jezelf, kun je ook niet *bracketen*, om het maar met een fenomenologische term te zeggen. Daarnaast is kwalitatief onderzoek veel meer dan alleen maar exploratief. Het kan zelfs hypothese-toetsend zijn, maar op een andere wijze dan in hypothetico-deductief onderzoek.

Dit belang van het ontwerpen van kwalitatief onderzoek en het cyclische karakter ervan wordt door Hennink, Hutter en Bailey (2011, p. 4) gevisualiseerd in wat zij de 'qualitative research cycle' noemen: